

**Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΙΚΟΣΙΦΟΙΝΙΣΣΗΣ ΠΑΓΓΑΙΟΥ**

Στάθη Ν. Κεκρίδη

Είναι γνωστό ότι κατά την διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας η Εκκλησία είχε την αποκλειστική ευθύνη της παιδείας των υποδούλων. Στο πλαίσιο αυτό το Οικουμενικό Πατριαρχείο, στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, με την ηθική και οικονομική αρωγή πολλών πλουσίων και επιφανών ομογενών, ενέτεινε τις προσπάθειές του για ίδρυση σχολείων, εξεύρεση διακεκριμένων εκπαιδευτικών και εκσυγχρονισμό της υλικοτεχνικής υποδομής, με στόχο να διευρύνει τον κύκλο των μετόχων της ελληνορθόδοξης παιδείας αλλά και να την αναβαθμίσει. Επιπρόσθετα το Πατριαρχείο, μετά την πραξικοπηματική ανακήρυξη της βουλγαρικής εξαρχίας και την έναρξη του μακεδονικού αγώνα, συνειδητοποίησε ότι η πιο σημαντική παράμετρος στον διαμερισμό των ιματίων της πνεύσης τα λείψια οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν η παιδεία. Η ιστορική έρευνα, παρά τα σημαντικά βήματα που έγιναν τα τελευταία χρόνια, δεν έχει χαρτογραφήσει και δεν έχει αξιολογήσει πλήρως τη συμβολή της Εκκλησίας στην ανάπτυξη της παιδείας των υποδούλων. Ειδικότερα μάλιστα σε πρωτοποριακές μορφές εκπαιδύσεως, όπως η αγροτική.

Επέλεξα να παρουσιάσω στο παρόν συνέδριο το θέμα αυτό για τρεις κυρίως λόγους: Πρώτα επειδή δείχνεται με αδιάσειστα στοιχεία όχι απλά η συμβολή της Εκκλησίας στην ανάπτυξη της παιδείας αλλά μιας παιδείας δραστικά εκσυγχρονιστικής και χρήσιμης για τις πρακτικές ανάγκες του κοινωνικού συνόλου και μάλιστα του διαχρονικά υποβαθμισμένου αγροτικού πληθυσμού. Κατά δεύτερο λόγο γιατί εμφανίζει μια σημαντική πτυχή της προσωπικότητας ενός επισκόπου αυθεντικά προοδευτικού και φιλογενούς. Τρίτο γιατί ο μητροπολίτης, πέρα από το πλαίσιο των στενών εκκλησιαστικών καθηκόντων του, ανοίγεται σε χώρους πρωτοπορίας και αποφασιστικής συμβολής στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου, ενός τόπου που όχι μόνο ήταν υπόδουλος αλλά, υπό τον κινητήριο μοχλό του πανσλαβισμού, διεκδικούσαν τα εδάφη του οι Βούλγαροι.

Ο μητροπολίτης Δράμας (1902-1910) Χρυσόστομος Καλαφάτης, μετέπειτα εθνομάρτυς ως Σμύρνης, γνωρίζοντας πολύ καλά ότι ο Μακεδονικός Αγώνας, εκτός των άλλων παραμέτρων του, διεξαγό-

ταν στο επίπεδο της παιδείας, συντονισμένος δε με τη γενικότερη προσπάθεια του Πατριαρχείου και θέλοντας να αναβαθμίσει το μορφωτικό επίπεδο των Ελλήνων της περιοχής ίδρυσε 34 σχολεία. Ανάμεσα σ' αυτά, δίνοντας έμφαση στην εκπαίδευση των αγροτο-παιδών, ώστε να εκσυγχρονίσουν τις μεθόδους καλλιέργειας της γης και να καταστεί αποδοτικότερη η γεωργία, ίδρυσε στη μονή Εικοσι-φοινίσσης Γεωργική Σχολή διετούς φοιτήσεως. Η μονή βεβαίως είχε παλαιότερη εκπαιδευτική παράδοση. Τον 19^ο αι. λειτουργούσε ελληνική σχολή στην οποία μάλιστα, περί το 1832, είχε υπηρετήσει ένας σημαντικός δάσκαλος από το Μελένικο, ο Δημήτριος Καλαβακίδης¹.

Το Πατριαρχείο, προσαρμοζόμενο στο πνεύμα και το γράμμα των οθωμανικών κωδίκων², σειράς από νομοθετήματα (τέλη 19^{ου} αι.) που αποσκοπούσαν στον εκσυγχρονισμό (εξευρωπαϊσμό) του οθωμανικού καθεστώτος, στην ουσία όμως επέβαλαν αυστηρότερους κανόνες στους υπηκόους, κατέβαλε ιδιαίτερη προσπάθεια ώστε να συγκροτήσει σειρά κανονισμών³ για όλα τα ιδρύματα της δικαιοδοσίας του (σχολεία, ορφανοτροφεία, συλλόγους, οικοτροφεία κ.λπ.). Οι περισσότεροι εκτυπώθηκαν στο πατριαρχικό τυπογραφείο και χρησίμευαν ως «συντάγματα», στα οποία όφειλαν όλοι οι εμπλεκόμενοι να πειθαρχούν. Έτσι θα αποφεύγονταν οποιεσδήποτε τριβές με την οθωμανική διοίκηση αλλά και οι μεταξύ συνεργατών συ-

¹ Περί Καλαβακίδη και της εν γένει εκπαιδευτικής προσφοράς του βλ. Στ. Κεκριδή, «Η αλληλογραφία ενός δασκάλου της Στενημάχου (πρώτο μισό του 19^{ου} αι.)», *Παρνασσός* 43 (2001) 259-270 και του ίδιου. «Δημήτριος Καλαβακίδης: ένας δάσκαλος της Στενημάχου (πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα)», *Πρακτικά 3^{ου} Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών*, Κομοτηνή 2005, σσ.397-407. Πρβλ. επίσης St. Kekridis, "A teacher from Melnik, Writer, Publisher and Distributor of School Textbooks" N. Terzis (επιμ.), *Education in the Balkans: from the Enlightenment to the Founding of the Nation-States*, Θεσσαλονίκη 2000, 395-404.

² Ελληνική μετάφραση βλ. Δημ. Νικολαΐδη, *Οθωμανικοί κώδικες, ήτοι συλλογή απάντων των νόμων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, διαταγμάτων, κανονισμών, οδηγιών και εγκυκλίων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1890-91.

³ Ευρύτερη πληροφόρηση βλ. Στ. Κεκριδή, «Κανονισμοί και αναλυτικά προγράμματα σχολείων-Κανονισμοί κοινοτήτων και φιλανθρωπικών καταστημάτων-Καταστατικά συλλόγων (τέλη 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα)», στον τόμο *Η Καβάλα και η περιοχή της*, Αθήνα 2007, σσ. 271-283.

γκρούσεις. Ένας από τους παραπάνω κανονισμούς μας παρέχει τη δυνατότητα να αντλήσουμε πληροφορίες για τη λειτουργία της Γεωργικής Σχολής Εικοσιφοινίσσης.

Πρόκειται για ένα τεύχος 24 σελίδων, που έχει ως τίτλο: **«Πρόγραμμα και κανονισμός της Γεωργικής Σχολής Εικοσιφοινίσσης Παγγαίου της Ιεράς Μητροπόλεως Δράμας**. Τυπώθηκε στο Πατριαρχικό Τυπογραφείο Κωνσταντινουπόλεως το 1909. Βαρύνουσα σημασία έχει ο πρόλογος, που είναι εγκύκλιος **«προς τους εν Χριστώ αδελφούς και τα τέκνα της επαρχίας αλλά και τους λοιπούς φιλότους ομογενείς»** του μητροπολίτη Δράμας Χρυσόστομου. Στην εγκύκλιο εκθέτει με σαφήνεια τους λόγους που τον ώθησαν στην ίδρυση της σχολής αυτής. Υπογραμμίζει την ωφελιμότητά της για τους κατοίκους της Μακεδονίας και εκθέτει τους οραματισμούς του για τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής γεωργίας. Αυτές οι προσωπικότητες ήταν εκείνες που έκαναν τη διαφορά ανάμεσα στους κατακτητές και τους υπόδουλους.

Ας εξετάσουμε όμως τα πράγματα αναλυτικότερα. Ο Χρυσόστομος είχε διορισθεί από το Πατριαρχείο μητροπολίτη Δράμας το 1902 (2 Ιουλίου έφθασε στη Δράμα). Το 1908, όμως, λόγω της εθνωφελούς δράσεώς του η οθωμανική διοίκηση επέβαλε στο Πατριαρχείο να τον εξορίσει στη γενέτειρά του, την Τρίγλια της Βιθυνίας, απ' όπου επέστρεψε στη Δράμα το 1909. Όμως λόγω των συνεχών πιέσεων των διοικούντων το Πατριαρχείο αναγκάστηκε το 1910 να τον μεταθέσει στη Σμύρνη. «Ηλίου φαεινότερον» ότι ο Χρυσόστομος ήταν ένας ανυπότακτος άνθρωπος και γι' αυτό το εισαγωγικό κείμενό του ήταν σάλπισμα ελευθερίας, γεγονός που με ενάργεια φανερώνει το ηρωικό φρόνημα του ανδρός. Δεν είναι σύνηθες ιεράρχες να γράφουν τόσο δυναμικά και ρεαλιστικά κείμενα. Το κείμενο είναι γραμμένο τον Μάιο του 1909. Αξίζει να το προσεγγίσουμε.

Σημειώνει ότι επί εφτά χρόνια ποιμαίνοντας την επαρχία Δράμας **«βαθυτάτην ησθανόμεθα θλίψιν, αφ' ενός μεν βλέποντες τας καθημερινάς δεινάς στενοχωρίας του γεωργικού ημών πληθυσμού, μόχθους και κόπους βαρείς και πολλά δεινοπαθήματα εν τω περί υπάρξεως αγώνι υφισταμένου, αφ' ετέρου δε αντιλαμβανόμενοι ότι όσον εργάζεται και κοπιά ούτος, άλλον τόσον πενιχρώς ανταμείβεται μη κατορθών ν' απολαμβάνη αναλόγως των θυσιών και μόχθων του όσα εδικαιούτο ν' απαιτήσει από την άλλως τόσον πλουσίαν και εύφορον γην του»**. Συμπάσχοντας λοιπόν με τους α-

δικημένους γεωργούς σκέφθηκε ότι δεν μπορούσε να προσφέρει κάτι άλλο πιο γόνιμο και παραγωγικό από τη μετάδοση σ' αυτούς των φώτων της γεωργικής επιστήμης και την ευρεία εισαγωγή **«των ευρωπαϊκών αρότρων και των άλλων νέων εργαλείων μεθόδους επιστημονικής καλλιέργειας...»**. Στόχος λοιπόν του μητροπολίτη ήταν να συμβάλει στον εκσυγχρονισμό των γεωργικών εργασιών και η σχολή να αποδώσει νέους γεωργούς με γνώσεις, που θα άλλαζαν τον παραδοσιακό τρόπο καλλιέργειας και θα εμπλούτιζαν επί το παραγωγικότερο την εμπειρική γεωργία. Γι' αυτό ως σκοπός της σχολής ορίστηκε όχι μόνο η πρόσκτηση της δυνατότητας των μαθητών να εκμεταλλεύονται τα κτήματα αλλά και να τους καταστήσει ικανούς να μετέχουν στις προόδους της γεωργίας.

Παράλληλα επεδίωκε να δώσει την ευκαιρία στους μοναχούς της Εικοσιφοίνισσας, **«εκτός του θεωρητικού της μελέτης και της προσευχής»**, να επιδοθούν και σε άλλον ευγενή πρακτικό σκοπό με την γεωργική εκπαίδευση της νεολαίας, που πίστευε ότι θα συνέβαλε στην ευδαιμονία του τόπου. Επειδή **«είναι γνωστόν ότι οι οικονομικώς προηγμένοι και κυριαρχούντες σήμερα λαοί οφείλουν την ακμήν των εις την πρόοδον της γεωργίας και των συναφών αυτή βιομηχανιών»**. Θέλοντας δε να πείσει τους αγρότες γονείς να στείλουν τα παιδιά τους επικαλέσθηκε το λόγιο του Ναπολέοντος **«δότε μου έναν γεωργό δυνάμενο να παραγάγει έναν μόνο κόκκο σίτου περισσότερο σε κάθε στάχυ και θα καταστήσω την Γαλλία ακμαία, πλούσια και το μέγιστο των εθνών της γης»**. Ο μητροπολίτης θεωρούσε ότι η επαναφορά από τους Νεοτούρκους (1908) του συντάγματος του 1878, του Αβδούλ Χαμίτ⁴ αποτελούσε πρώτης τάξεως ευκαιρία για την ίδρυση μιας τέτοιας σχολής **«ως τον αγλαότερον του ανορθωθέντος παρ' ημίν συνταγματικού πολιτεύματος καρπόν κατά τα μέρη ημών ταύτα»**. Υπενθυμίζει την αποκατάσταση της ελευθερίας του ελληνικού λαού αλλά τονίζει ότι **«αν τα τέκνα της φιλτάτης μας ενταύθα πατρίδος έθραυσαν τας αλύσεις της τυραννίας και απέδειξαν εις τον κόσμον σύμπαντα ότι γνωρίζουσι να κρημνίζωσιν, είνε νυν καιρός να δείξωσιν, ότι εξ ίσου γνωρίζουσι και να οικοδομώσι, και εξασφαλίζωσι δι' εαυτά τους καρπούς της αποκτηθείσης ελευθερίας. Η πολιτική ελευθερία από μόνη της δεν**

⁴ Περισσότερα βλ. Bernard Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τ. II, σσ. 86, Αθήνα 2002.

*αρκεί αν δεν στεφανωθεί και με την οικονομική ανεξαρτησία»⁵. Μια χώρα μπορεί να κατακτηθεί στρατιωτικά και πολιτικά αλλά πρέπει να κατακτηθεί και οικονομικά, γιατί καθώς υπογραμμίζει ο μητροπολίτης «*άνευ της οικονομικής κατακτήσεως δεν θα παρέλθη πολύς καιρός και ο μόλις ανανήψας εκ της νάρκης και ανακύψας εκ της δουλείας λαός ημών, θέλει ευρεθεί και αύθις δούλος του κεφαλαίου και έρμαιον της μάστιγος της τοκογλυφίας, ήτις είναι η χειρίστη των δουλειών*»⁶. Πεποίθησή του ήταν ότι ο γεωργικός λαός αποτελεί την «*αληθή βάση και το θεμέλιον και το υγιέστερον μέρος παντός έθνους*». Παράλληλα διαπίστωνε με έμφαση ότι ο άνθρωπος «*χορτασμένος και πεπλησμένος των αγαθών της γης όχι μόνον δεν κακουργεί αλλά και αποβαίνει τύπος εναρέτου και προοδευτικού λαού*»⁷.*

Η σχολή θα λειτουργούσε στο μοναστήρι του οποίου και τα κτήματα θα καλλιεργούσαν οι μαθητές κατά τη διάρκεια των πρακτικών ασκήσεων. Η φοίτηση ήταν διετής (4 εξάμηνα) και επειδή ήσαν οικότροφοι κατέβαλλαν οι μεν προερχόμενοι από τις μακεδονικές επαρχίες 8 τουρκικές λίρες ενώ των υπολοίπων επαρχιών «*ορθόδοξοι ελληνόπαιδες*» πλήρωναν 12 λίρες ετησίως. Επίσης κατέβαλλαν και δυο λίρες για την αγορά των αναγκαίων εργαλείων, που χρησιμοποιούσαν στις πρακτικές ασκήσεις. Ως εκπαιδευτικοί υπηρέτησαν δυο γεωπόνοι «*πτυχιούχοι ευρωπαϊκών πανεπιστημίων*», μάλλον της Ιταλίας, (Ι. Χρηστάκης και Α. Γαζής), οι οποίοι συνέταξαν και το αναλυτικό πρόγραμμα της σχολής στην Κορμίστα στις 10 Μαΐου 1909.

Σύμφωνα μ' αυτό διδάσκονταν τα εξής μαθήματα: Γενική Γεωργία, Βοτανική, Ζωολογία, Ανόργανη Χημεία, Εντομολογία, Μελισσοκομία, Κηπουρική, Ειδική Γεωργία, Ζωοτεχνία, Δενδροκομία, Δασονομία, Ελαιουργία και Ελαιοκομία, Αμπελουργία, Γεωργική Οικονομία, Αναλυτική Χημεία, Γεωργική Χημεία, Σηροτροφία, Γεωργική Λογιστική, Παθολογία των φυτών.

Επιπρόσθετα καταρτίσθηκε και εσωτερικός κανονισμός της σχολής. Προβλεπόταν οι μαθητές να είναι όλοι εσωτερικοί, δηλαδή οικότροφοι, ηλικίας άνω των 16 ετών και εφοδιασμένοι με ενδεικτικό

⁵ Κανονισμός, σ. 7

⁶ Κανονισμός, σ. 7.

⁷ Κανονισμός, σ. 8.

τουλάχιστον της Ζ' τάξεως αστικού σχολείου. Βασική προϋπόθεση φοίτησης στη σχολή ήταν η καλή υγεία, γι' αυτό και γιατρός επισκεπτόταν δυο φορές την εβδομάδα τη σχολή και εξέταζε τους μαθητές. Ανάμεσα στους άλλους περιορισμούς υπήρχε και η απόλυτη απαγόρευση του καπνίσματος και της χρήσεως οινοπνευματωδών ποτών. Εάν ένας μαθητής έμενε **«απροβίβαστος εις δυο εξάμηνα»** και δεν παρείχε ελπίδες προκοπής **«ή χωλαίνων εις τα ήθη και επανειλημμένως νουθετηθείς και μείνας αδιόρθωτος»**, αποβαλλόταν από τη σχολή (άρθρο 30 του κανονισμού). Ιδιαίτερα επαγγελματικά δικαιώματα που αποκτούσαν με τη λήψη του πτυχίου τους ήταν **«η ικανότητα προς ανωτέρας γεωργικής επιστημονικής σπουδάς** (δηλαδή την εισαγωγή τους σε πανεπιστημιακές γεωπονικές σχολές) **προς επιστάσιαν και διεύθυνσιν γεωργικών επαύλεων και προς διδασκαλίαν των πρώτων και απαραίτητων στοιχείων γεωργικών γνώσεων, θεωρητικών και πρακτικών, εν τοις καθ' ημάς Σχολείοις»** (άρθρο 32 του Κανονισμού). Προβλεπόταν ακόμη η ίδρυση ειδικού τμήματος για υποδοχή μαθητών που δεν είχαν ολοκληρώσει την πρωτοβάθμια εκπαίδευση αλλά είχαν συμπληρώσει το 16^ο έτος. Εκεί υπερείχαν οι πρακτικές ασκήσεις έναντι των θεωρητικών μαθημάτων.

Δεν γνωρίζουμε αν και μετά την αναγκαστική απομάκρυνση του Χρυσοστόμου από τη μητρόπολη Δράμας (1910) συνέχισε τη λειτουργία της η σχολή. Το πιθανότερο είναι να ανέστειλε τις εργασίες της, όπως συνήθως συμβαίνει με τις προσωπικές πρωτοβουλίες ορισμένων ρηξικέλευθων προσωπικοτήτων. Εξάλλου η ενσωμάτωση των περιοχών αυτών μετά το 1912-1913 στο βασίλειο της Ελλάδος μάλλον υπέρ της καταργήσεώς της συνηγορεί, αφού και η εκπαιδευτική μέριμνα για τις νέες περιοχές μετατέθηκε από το Πατριαρχείο στο ελληνικό κράτος. Και το ελληνικό κράτος μέχρι σήμερα δυσχεραίνεται στην υποστήριξη και στην ανάπτυξη πρωτοποριακών ενεργειών, κυρίως στο χώρο της παιδείας.